

EALE DEARVAN
KOTIIN SAIRAALASTA
-projekti

LOPPURAPORTTI
2007

Elsa Laiti- Hedemäki

TIIVISTELMÄ

SámiSoster ry:n projekti Eale Dearvan – Kotiin sairaalasta toimi huhtikuusta 2004 vuoden 2007 loppuun. Toiminta toteutettiin yhteistyössä Lapin sairaanhoitopiirin kanssa. Projektin konkreettiseksi tavoitteeksi asetettiin saamenkielisten potilaiden omakielisten ja oman kulttuurin huomioon ottavan palvelujärjestelmän kehittäminen erikoissairaanhoidossa. Projektityöntekijän toiminnan tavoitteeksi asetettiin saamenkielen ja kulttuurin tulkkina toimiminen potilaan ja hoitavan henkilökunnan välillä osana erikoissairaanhoidon potilastyötä. Toiminnalla haluttiin varmistaa se, että saamelaiset potilaat tulevat ymmärretyksi omalla kielellään, hoitava henkilökunta ymmärtää potilaiden kulttuurisen taustan ja saamelaisten elinolot.

Projektisihteeri työskenteli sairaanhoitopiirin alueella ja kehitti yhteistyössä hoitavan henkilökunnan kanssa uudenlaista työskentelymuotoa, jossa hän avusti saamelaisia heitä itseään koskevassa, hoitoon liittyvässä päätöksenteossa, toimi saamelaisten potilaiden tukijana ja tulkkina Lapin sairaanhoitopiirissä, toimi yhdyshenkilönä heidän kotikuntaansa/ omaisiinsa sekä selvitti kotiuttamiseen liittyviä asioita, opasti kotihoitoon liittyvissä asioissa, varmisti katkeamattoman tiedonkulun potilaan ja henkilökunnan sekä tarvittaessa myös perheen ja lähiyhteisön välillä.

Projektin toiminta-aikana saamelaiset potilaat kertoivat kokeneensa saadun palvelun hyvänä, oli turvallista tulla sairaalaan kun tiesi, että siellä on saamelainen tukihenkilö heitä odottamassa. Projektityöntekijän apu oli koettu tarpeelliseksi tilanteissa, joissa potilaan suomenkieli oli heikko ja potilas tarvitsi tulkkia outoja ammattisanoja käyttävän henkilökunnan pa-

rissa. Erityisesti vaikeasti sairaat henkilöt tarvitsivat tukihenkilöä ja keskusteluapua sairaalassa asioidessaan. Vanhukset tarvitsivat tulkkausavun lisäksi opastusta sairaalassa liikkuessaan, jonka palvelun ovat myös heidän omaisensa kokeneet tarpeellisena, koska he eivät aina voi olla vanhuksen tukena pitkien etäisyyksien vuoksi.

Merkittäviä tuloksia olivat saamelaisten potilaiden omakielisen tuen järjestäminen Lapin keskussairaalassa sekä saamelaisten omakielisten erikoissairaanhoidon ja terveydenhuollon palvelujen tarpeellisuuden esille nostaminen. Projektissa kokeiltiin saamenkielistä tuki- ja tulkkitoimintaa ja nostettiin keskusteluun laajemminkin saamelaisten omakielisten terveyspalvelujen kehittämisen tarve. Samoin projekti nosti esille saamelaiskulttuurin ja saamenkielen huomioimisen alan koulutuksessa ja saamenkielisen alan terminologian kehittämistarpeen.

Eale dearvan- kotiin sairaalasta on ollut haastava kehittämishanke SámiSoster ry:lle. Toimintaympäristö oli vieras samoin kuin yhteistyökumppani Lapin sairaanhoitopiirin ky ja sen toimintatavat. Hyvällä yhteistyöllä projekti toteutui ja tulokset olivat positiivisia.

Lapin sairaanhoitopiirin ky:ssä on tämän projektin avulla nostettu keskusteluun omakielisen asioinnin tärkeys saamelaisten potilaiden kohdalla ja sitä toimintaa on edelleen jatkettava. Toimintaa olisi kehitettävä siten, että saamenkielinen kulttuurin tulkki olisi osa sairaalan organisaatiota, jolloin hän saisi riittävän ajoissa tietoa potilaaksi tulevista saamelaisista ja pystyisi tapaamaan heitä.

Projektin toteuttajat: SámiSoster ry ja Lapin sairaanhoitopiiri ky

Toteuttamisajankohta: 2004-2007

Loppuraportti 2007:

Elsa Laiti-Hedemäki, projektityöntekijä, SámiSoster ry

Ristenrauna Magga, toiminnanjohtaja, SámiSoster ry

Anne Näkkäljärvi, projektityöntekijä, SámiSoster ry

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	
1.1 Taustaa ja tarve	4
1.2 Projektin tavoitteet	6
1.3 Samisoster ry hankkeen toteuttajana	6
2. SAAMELAISET ALKUPERÄISKANSANA	
2.1 Saamelaisten lainsäädännöllinen asema	8
2.2 Saamen kieli ja kulttuuri	10
3. TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ LAPIN SAIRAANHOITOPAIKKA	11
4. EALE-DEARVAN HANKKEEN TOTEUTTAMINEN	
4.1 Projektin hallinnointi ja ohjaus	12
4.2 Toimenkuvan muotoutuminen	13
4.3 Potilastapaamiset	14
4.4 Käännöstyöt	15
4.5 Kuntatapaamiset	15
5. TIEDOTTAMINEN	15
6. PROJEKTIN TULOKSET	16
7. ARVIOINTI	17
8. YHTEENVETO	19
Lähteet	21
Liitteet	

1. JOHDANTO

1.1 TAUSTAA JA TARVE

Saamelaisten omakielisten ja omaan kulttuuriin pohjautuvien sosiaalialan palvelujen toteutumisesta ja tarpeista on tehty kartoituksia, selvityksiä ja joitakin opinnäytetöitä. Varhaisin selvitysraportti sosiaalipalvelujen tarpeista on sosiaalihallituksen julkaisu vuodelta 1985¹, jossa ehdotettiin mm. saamenkielisen suunnittelijan viran perustamista Lapin lääninhallituksen sosiaali- ja terveysosastolle. Samana vuonna julkistettiin Saamelaiskomitean mietintö², jossa ehdotettiin mm. saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja päivähoiton saamista saamelaislapsille.

Viimeisimmät selvitykset ovat v. 1997 STM:n julkaisema työryhmäraportti Birge ja eale dearvan³, jossa selvitys perustui sekä palvelujen käyttäjien että palveluja järjestävien tahojen näkemyksiin. Raportissa on useita kehittämissuhteita mm. suunnitteluun, koulutukseen ja palvelujen sisällölliseen ja määrälliseen kehittämiseen. Vuonna 2001 sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi raportin ”Omakielisten palvelujen turvaaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa”⁴. Selvitys on toteutettu sekä kirjallisten lähteiden että vähemmistöryhmien, Saamelaiskäräjien, saamelaisalueen kuntien ja Lapin lääninhallituksen edustajien haastattelujen pohjalta.

STM:n vuonna 2001 julkaisemassa selvityksessä sanotaan: ”Vaikka vähemmistökielten puhujat osaavat yleensä muutakin kieltä kuin vain omaa

¹ Saamenkielisten sosiaalipalvelujen saatavuus. Työryhmän muistio 1985:41. Sosiaalihallitus

² Saamelaiskomitean mietintö 1985:66

³ Birge ja eale dearvan, STM:n monisteita 1997:25

⁴ Omakielisten palvelujen turvaaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa. STM. Julkaisuja 2001:1.

äidinkieltään on äidinkielellä ja mahdollisuudella käyttää omaa äidinkieltä suuri vaikutus terveydenhuollon piirissä saadun kuntoutuksen laatuun” (Lukkarinen, 2001). ”Mitä sairaampi potilas on kyseessä, sitä suuremaksi äidinkielen merkitys kasvaa. Tästä huolimatta kielellisten vähemistöjen täytyy sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja käyttäessään asioida useimmiten jollakin muulla kuin omalla äidinkielellään”.

Lukkarinen (2001) muistuttaa vielä, että ”vanhukset voivat iän mukanaan tuomien sairauksien myötä jopa unohtaa heille vieraan kielen. He joutuvat kuitenkin käyttämään terveydenhuollon palveluita yleensä muuta väestöä enemmän. Jotta vanhus tulisi ymmärretyksi ja jotta häntä autettaisiin parhaalla mahdollisella tavalla, tulisi palvelut ja kuntoutus järjestää hänen omalla äidinkielellään”.

Samana vuonna (2001) Lapin läänin maaherra Hannele Pokan johtama Saamelaisasiain neuvottelukunnan⁵ asettama työryhmä teki selvityksen ”Saamenkielisten peruspalvelujen toteutuminen saamelaisalueella”⁶. Selvitys perustui Saamelaiskäräjien ja saamelaisalueen kuntien kirjallisiin aineistoihin sekä saamelaisalueen kunnille, Lapin sairaanhoitopiirille ja Muonion –Enontekiön kansanterveystyön ky:lle tehtyihin kyselyihin. Työryhmä nosti esille erityisesti saamelaisten omakielisten palvelujen suunnittelun kehittämisen, saamelaiskulttuurin ja saamen kielen opiskelun alan ammatillisessa koulutuksessa, neuvonta- ja ohjausmateriaalin saamisen, saamenkielisen varhaiskasvatuksen, kuntoutuksen ja sairaanhoidon palvelujen kehittämisen sekä vanhustenhuollon palvelujen ja erityisesti koltankielisten

⁵ Valtioneuvoston päätös saamelaisasiain neuvottelukunnasta 367/1987

⁶ Saamenkielisten peruspalvelujen kartoitus, 2001. Työryhmämuistio. Saamelaisasian neuvottelukunta

vanhustenhuollon palvelujen kehittämisen nimenomaisesti koltta-alueelle. Saamenkielisten palvelujen kehittämiseksi erikoissairaanhoidossa työryhmä esitti että *”Lapin keskussairaalassa käynnistettäisiin saamelaisten asiakkaiden tukemiseksi saamen kielen ja kulttuurin avustava tulkkiko-keilu. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen osana toimivan saamelaisten omakielisten palvelujen suunnittelun yhteydessä koordinoitaisiin saamelaisten kuntoutuspalvelujen tarve- ja kehittäminen sekä kartoitettaisiin saamenkielisten kuntoutuspalvelujen saatavuus Norjasta.”*

Yhteenvetona voi sanoa, että, kaikissa näissä selvityksissä ja kartoituksissa on päädytty samanlaiseen lopputulokseen. Niissä on osoitettu olevan tarvetta saamelaisten omakielisille palveluille ja toisaalta on todettu, että saamelaisten omakieliset palvelut sosiaali- ja terveydenhuollossa toteutuvat heikosti. Lisäksi kaikissa selvityksissä on esitetty konkreettisia kehittämissuhteita.

Saamenkielisten potilaiden omakielisten palvelujen kehittämiseen Lapin sairaanhoitopiirissä on tehty aloitteita sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiltä useiden vuosien ajan. Saamelaisilta potilailta tuli viestejä, joissa he kokivat tarpeelliseksi omakielisen tukihenkilön tapaamisen sairaalassa asioidessaan. Saamelaisväestöltä saatujen palautteiden mukaan palvelujen tarvitsijoille tärkeitä asioita ovat mm. tiedonsaanti asioista omalla kielellä ja henkilö, jolta voi kysyä neuvoa ja ohjeita palveluista ja sosiaaliturvasta erityisesti tilanteessa kun kysyjä joutuu palvelujen tarvitsijana ensimmäistä kertaa tutustumaan palvelujärjestelmään eikä osaa muotoilla kysymyksiä ja omaa tilannettaan ymmärrettävästi suomeksi ja toisaalta ei myöskään tarpeeksi hyvin ymmärrä annettuja ohjeita tai vastauksia.

Norjassa, Tromssan aluesairaalassa oli 1990 luvun lopulla *Saamelaisten potilaiden tulkkitoiminta*-hanke. Hankkeessa työskenteli potilastulkin lisäksi kielenkääntäjä, joka käänsi saamenkielelle sairaalan esitteitä, opastekylttejä ja järjesti saamenkielen kielikursseja sairaalan työntekijöille. 2000-luvulla Tromssan aluesairaalan nimi muuttui valtion alaiseksi Pohjois-Norjan yliopistosairaalaksi. Sairaalaan perustettiin Saamelaisyksikkö, jossa toimii potilastulkki, kielenkääntäjä. Yksikön tehtävänä on tulkkaus, kirjallisten tietojen kääntäminen, opastekylttien kääntäminen, tiedotustoiminta kokouksissa ja kursseilla. Sairaala itse rahoittaa Saamelaisyksikön toiminnan, se ei saa valtionrahoitusta eikä saamelaiskäräjiltä rahoitusta.

Suomessa ei ole aiemmin kehitetty toimintaa, jossa saamelaisen potilaan oman kielen käyttämisellä ja kulttuurin huomioimisella sekä uusilla toimintamuodoilla voitaisiin auttaa ja tukea potilasta paremmin ja lisätä hänen hyvinvointiaan ja potilasturvallisuuttaan.

Lapin keskussairaalassa Rovaniemellä, josta on matkaa Inariin 330-450 km, Utsjoelle 500-550 km, Enontekiölle 320-420 km ja Vuotsoon 220 km, koettiin tarpeelliseksi saada saamelaisille potilaille tukihenkilö, joka on omaksunut saamelaisen kulttuurin, elämäntavat ja arvot, tuntee hyvin saamelaisten elinympäristön ja on äidinkieleltään saamenkielinen. Tukihenkilö koettiin tarpeelliseksi myös kotiuttamistilanteissa. Onnistunut kotiuttaminen vaatii annettujen hoito-ohjeiden noudattamista kotona. Lisäksi onnistunut kotiuttaminen vaatii katkeamattoman ketjun tiedonkulussa kotiuttavan laitoksen (sairaalan ja terveyskeskuksen) ja potilaan sekä tarvittaessa myös perheen ja lähiyhteisön välillä. Katkeamaton hoitoketju tarkoittaa sitä, että viestit on välitetty ja myös ymmärretty puolin ja toisin.

Saamelaisten kielellisen ja kulttuurisen aseman parantamiseksi SámiSoster ry lähti ideoimaan Lapin sairaanhoitopiirin kanssa uudenlaista työskentelymuotoa saamelaisten potilaiden parissa.

SámiSoster ry oli jo usean vuoden ajan hakenut projektille rahoitusta raha-automaattiyhdistykseltä. Toiminnalle myönnettiin rahoitus vuoden 2003 lopulla. Projekti toimi huhtikuusta 2004 vuoden 2006 loppuun. Toiminta toteutettiin yhteistyössä Lapin sairaanhoitopiirin kanssa. SámiSoster maksoi palkan projektityöntekijälle ja Lapin sairaanhoitopiiri järjesti toimitilat, tietokoneen ja muut toimintaan tarvittavat välineet.

1.2 PROJEKTIN TAVOITTEET

Eale dearvan- projektin tavoitteina oli kehittää uudenlaista toimintaa saamelaisten ihmisten hyvinvoinnin edistämiseksi ja heidän kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien huomioimiseksi siten, että projekti

- edistää ja turvaa saamelaisten erikoissairaanhoidossa olevien potilaiden hyvinvointia ja osallisuutta itseään koskevassa päätöksenteossa ja oman hyvinvointinsa edistämisessä
- kehittää uudenlaista työskentelymuotoa onnistuneeseen kotiuttamiseen erikoissairaanhoidosta ja potilaiden itsehoidon edistämiseen
- ehkäistä/vähentää sairauksien vaikutusten aiheuttamaa syrjäytymistä

- edistää saamelaisten mahdollisuuksia tosiasiallisesti yhdenvertaisen kielellisen ja kulttuurisen aseman saavuttamiseksi erikoissairaanhoidon palveluissa

Projektin konkreettiseksi tavoitteeksi asetettiin saamenkielisten potilaiden omakielisten ja oman kulttuurin huomioon ottavan palvelujärjestelmän kehittäminen erikoissairaanhoidossa. Projektityöntekijä toiminnan tavoitteeksi asetettiin saamenkielen ja kulttuurin tulkkina toimiminen potilaan ja hoitavan henkilökunnan välillä osana erikoissairaanhoidon potilastyötä. Toiminnalla haluttiin varmistaa se, että saamelaiset potilaat tulevat ymmärretyksi omalla kielellään, hoitava henkilökunta ymmärtää potilaiden kulttuurisen taustan ja saamelaisten elinolot.

1.3. SÀMISOSTER RY HANKKEEN TOTEUTTAJANA

SámiSoster ry on valtakunnallinen yhdistys, joka on perustettu vuonna 1997 ja se on ainoa saamelainen sosiaali- ja terveysalan kansalaisjärjestö Suomessa. Yhdistyksen sääntöjen mukaisena tarkoituksena on valvoa, ylläpitää ja edistää saamelaisten asemaa ja oikeuksia alkuperäiskansana sosiaali- ja terveysalalla kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä.

Tarkoituksensa toteuttamiseksi yhdistys seuraa saamelaisten yhteiskunnalliseen asemaan vaikuttavan lainsäädännön, hallinnon ja rahoituksen toteutumista valtiosisäisen oikeuden ja kansainvälisten sopimusten mukaisesti, tekee em. asioissa aloitteita ja antaa lausuntoja, järjestää omakustannushintaan saamenkielisiä sosiaali- ja terveysalan palveluja sekä

harjoittaa saamelaisväestön sosiaali- ja terveysalaan kuuluvaa kehittämis-, kokeilu-, koulutus-, kuntoutus-, tiedotus-, julkaisu- ja tutkimustoimintaa. Yhdistyksen kielet ovat saame ja suomi ja kotipaikka Inari ja toiminta-alueena on erityisesti koko saamelaisalue mutta myös koko Suomi. (Sámi Soster ry:n säännöt 2 §).

SámiSoster ry:n toiminnan lähtökohtana on saamelaisen yhteisön elinvoimaisuuden vahvistaminen saamelaisten arvojen, perinteisen tietämyksen, elämäntavan, kulttuurin ja saamenkielen perustalta. Yhdistyksen tavoitteena on saamelaisten elinolosuhteiden ja hyvinvoinnin edistäminen sekä saamelaisväestön sosiaali- ja terveydenhuollon kehittäminen siten, että saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteuttamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut tarjotaan saamelaisten omalla äidinkielellä, suunnitellaan ja toteutetaan saamelaisten omista lähtökohdista, saamelainen kulttuuritausta, perinteiset arvot, elämäntapa ja ajattelutavat huomioonottaen.

SámiSoster ry:n on monialajärjestö, jonka tehtävinä ovat kansalaisjärjestötoiminta ja laajasti kehittämistoiminta. Yhdistys mm. toimii saamelaisten äänitorvena ja edunvalvojana, asiantuntijana, tiedon lisääjänä ja asenteisiin vaikuttajana. Yhdistyksen toimintaan kuuluvat hyvinvointiin ja syrjäytymisen ehkäisemiseen liittyvien kysymysten esille nostaminen ja auttamistoiminnan kehittäminen.

Eale Dearvan-kotiin sairaalasta hankkeen lisäksi yhdistys on ko. aikana toteuttanut kansalaisjärjestötoimintaa sekä kehittämishankkeina koko saamelaisalueella saamelaisten vanhusten ja vammaisten asiainhoitoa, jossa opastetaan sosiaalipalvelujen käyttämiseen ja hakemiseen

liittyvissä asioissa. Utsjoen ja Enontekiön alueella on toteutettu Virkus Gilli/Vireä kylä- projektia, jossa kehitettiin tukitoimintaa syrjäkylien asukkaiden tukemiseksi omassa elinympäristössään. Hankkeesta on julkaistu loppuraportti sekä POSKE:n julkaisusarjassa artikkelikokoelma ”Kylät muutoksessa- hankkeet kylien hyvinvoinnin edistäjinä” ja Lapin yliopiston tutkimusraportti ”Kyläläiset keskiössä. Tutkimus kylien hyvinvointipalveluista”.

Yhdistys toteutti myös Microsoftin rahoittamana *Duostta geavahit dihtora ja čále sámegillii*/Uskalla käyttää tietokonetta ja kirjoita saamenkielellä. Saamenkielisen puheterapian kehittämiseksi on toteutettu *Sámás terapiijas- saamenkielisen puheterapian* suunnittelu- ja kehittämishanke. Koko saamelaisalueella on toiminut *Alueellinen nuorisotyö saamelaisidentiteetin vahvistajana*-hanke sekä 2006 aloitettu *Anna&Arvo*-hanke, jossa järjestetään toimintaa yksinäisten vanhusten syrjäytymisen ehkäisemiseksi sekä omaishoitajien virkistys/koulutus toimintaa. Inarin kunnassa Sevettijärven alueella on toteutettu *Kolttasaamelaisten asumispalvelujen kehittämishanke* ja samoin yhdistys on mukana Inarin nuorisotyön Selvä Pelitoiminnassa. Enontekiöllä on vuonna 2006 käynnistynyt *Birgen Ruovttus/Pärjään kotona*-hanke, jossa kehitetään toimintaa vanhusten kotona pärjäämisen tueksi ja lisäksi Utsjoella käynnistyi *Nuorten Utsjoki*, jossa tavoitteena on nuorten elinolosuhteiden parantaminen ja tukitoimien kehittäminen niin, että nuorilla olisi myönteinen ja aktiivinen suhde elämään monikulttuurisessa yhteisössä.

SámiSoster ry saamelainen toimija suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa toimintaympäristö on kokonaan rakennettu valtaväestön kulttuurin ja kielten pohjalta. Saamelaisena sosiaali- ja terveysalan järjestönä

SámiSoster ry on lähes kymmenen vuoden toimintansa aikana toteuttanut useita sosiaali- ja terveysalan hankkeita. Yhdistys on nostanut esille monia muutostarpeita ja kehittämiskohteita saamelaisten hyvinvoinnin edistämiseksi ja toimii osana sosiaali- ja terveysalan verkostoa ja siinä erityisesti saamenkielisenä/-kulttuurisena toteuttajana.

2. SAAMELAISET ALKUPERÄISKANSANA

2.1 SAAMELAISTEN LAINSÄÄDÄNNÖLLINEN ASEMA

Perustuslaki turvaa saamelaisille alkuperäiskansana oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan (PL 17.3 §) sekä saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskevan itsehallinnon siten kuin laissa säädetään (PL 121.4 §).

Peruslain 17 §:n 3 momentin säännös ei rajoitu pelkästään vähemmistöjen kielellisten oikeuksien turvaamiseen, vaan se ulottuu laajemmin turvaamaan vähemmistöjen kulttuurimuotoja. Alkuperäiskansojen kulttuurimuoto on perinteistä kulttuuri-käsitettä laajempi, siihen kuuluvat myös heidän perinteiset elinkeinonsa eli saamelaisten kohdalla metsästys, kalastus ja poronhoito (esim. HE 309/1993 vp. perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta, s. 65–66, PeVM 17/1994 vp ja PeVM 25/1994 vp).

Perustuslain 121 §:n 4 momentissa säädetään lisäksi, että saamelaisilla on saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin lailla säädetään. Tämän itsehallinnon (kulttuuri-

itsehallinnon) tarkemmasta toteuttamisesta säädetään saamelaiskäräjistä annetussa laissa (974/1995), jossa myös saamelaisten kotiseutualue on määritelty.

Saamelaisilla alkuperäiskansana on saamelaisten kotiseutualueella *omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto* sen mukaan kuin mainitussa laissa ja muualla laissa säädetään. Tähän itsehallintoon kuuluvia tehtäviä varten saamelaiset valitsevat vaaleilla joka neljäs vuosi keskuudestaan saamelaiskäräjät. Itsehallinnollisen luonteensa vuoksi saamelaiskäräjät ei ole valtion viranomainen eikä osa valtion hallintoa, ei liioin kunnallinen viranomainen eikä osa kunnan hallintoa. Lailla perustettuna se on kuitenkin itsenäinen julkisoikeudellinen oikeushenkilö. Saamelaiskäräjien tehtävänä on hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevat asiat. Tehtäviinsä kuuluvissa asioissa saamelaiskäräjät voi tehdä viranomaisille aloitteita ja esityksiä sekä antaa lausuntoja.

Viranomaisilla on saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaan neuvottelovelvoite saamelaiskäräjien kanssa kaikista laajakantoisista ja merkittävistä toimenpiteistä, jotka voivat välittömästi ja erityisellä tavalla vaikuttaa saamelaisten asemaan alkuperäiskansana ja jotka koskevat kotiseutualueella muun ohella sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämistä.

Saamelaiset ovat Suomessa ainoa Kansainvälisen työjärjestö ILO:n alkuperäiskansoja koskevan yleissopimuksen n:o 169 tarkoittama alkuperäiskansa. Sopimus pyrkii estämään pienten kansojen ja kielten kuolemissen tarvittaessa valtiovallan erityistoimenpitein, jotka turvaavat kansan kielen ja kulttuurin sekä sosiaalisen ja taloudellisen aseman. Yleissopi-

mus hylkää alkuperäiskansan sulauttamisen ja holhoamisen ja perustuu valtion ja alkuperäiskansan välisessä suhteessa tasa-arvoon ja molempuoliseen kunnioitukseen. Yleissopimus myöntää alkuperäiskansalle laajan itsemääräämisoikeuden alueidensa, sekä taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen asioiden kehittämisessä valtion ja kansan välisten neuvottelujen perustalta.

Suomi on jo ratifioinut useita kansainvälisiä sopimuksia, jotka velvoittavat Suomea turvaamaan saamelaisen alkuperäiskansan kieltä ja kulttuuria mm. KP- sopimus (SopS 7-8/1976) lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59-60/1991), TSS- sopimus (SopS 6/1976), YK:n rotusyrjintäsopimus (SopS

37/1970), Euroopan Neuvoston vähemmistöpuitesopimus (SopS 1-2/1998) ja Euroopan neuvoston alueellisia kieliä ja vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja (SopS 23/1998).

Saamelaisten kielellisiä oikeuksia on vahvistettu 1.1.2004 voimaan tulleella uudistetulla saamen kielilainilla (1086/2004). Saamen kielilain tavoitteena on yhdessä Suomen perustuslain 17 § 3 momentin kanssa turvata saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja lisätä saamen kielen käyttöä viranomaisissa.

Saamen kielilain ohella saamen kielen käytöstä säädetään muun muassa sosiaali- ja terveystoimen sekä opetustoimen lainsäädännössä. Sosiaalihuollon asiakaslain (812/2000), potilaslain (782/92) ja erikoissairaanhoidon rinnalla sovelletaan palveluissa saamen kielilakia, johon viranomaisten velvoitteet järjestää palvelut saamen kielellä perustuvat. Saa-

men kielilain ja erityislainsäädännön suhde ei ole kaikilta osin täysin yksiselitteinen, mutta tulkinnallinen lähtökohta on, että sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa viranomaisilla, jotka kuuluvat saamen kielilain soveltamisalan piiriin, on saamen kielilakiin perustuva velvoite järjestää palveluja saamen kielellä. Sosiaalihuoltolaki (17.9.1982/710, 39 §) velvoittaa järjestämään palveluita ja palvelemaan asiakasta hänen äidinkielensä huomioiden ja laissa vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (3.4.1987/380, 7 §) kiinnitetään huomiota näihin samoihin vaatimuksiin.

Yhdenvertaisuuslain (21/2004) tarkoituksena on edistää ja turvata yhdenvertaisuuden toteutumista. Lakia sovelletaan mm. etnisen alkuperän perusteella tapahtuvaan syrjintään, kun kysymys on sosiaali- ja terveyspalveluista. Etnisen yhdenvertaisuuden toteutumista valvoo vähemmistövaltuutettu.

Vähemmistövaltuutettu antoi 12.10.2007 lausuntonsa Enontekiön kunnan terveyspalvelujen järjestämisestä ja totesi mm. että ”*saamen kielilain mukaan kunnan tulisi kuitenkin oma-aloitteisesti tarjota palveluita saamen kielellä riippumatta siitä, osaako saamelainen myös suomea vai ei. Kielellisistä oikeuksista koskevassa jaksossa on myöskin esitetty, mihin perustuen saamelaisella on yhtä vahva oikeus saada terveyspalveluita hänen omalla äidinkielellään saamelaisten kotiseutualueen kunnissa kuin suomenkielisellä kuntalaisella.*

Terveyspalveluita on Enontekiöllä järjestetty tavalla, joka helposti johtaa tilanteisiin, jossa terveyspalveluita tarvitsevia saamelaisia kohdellaan epäsuotuisammin heidän etnisen taustansa perusteella kuin jotakuta muuta kohdellaan, on kohdeltu tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilan-

teessa (välitön syrjintä) heidän etnisen taustansa perusteella. Vertailukelpoisessa tilanteessa ovat Enontekiön suomenkieliset terveystalveluiden käyttäjät, jotka aina saavat terveystalveluita heidän omalla äidinkiellään.”

2.2 SAAMEN KIELI JA KULTTUURI

Saamelaiset ovat asuttaneet Skandinavian ja Suomen pohjoisosaa sekä Kuolan niemimaan sisäosia jo ennen nykyisten valtioiden ja valtionrajojen muodostumista. Tätä aluetta kutsutaan nimellä Sápmi. Alue kuuluu nykyään neljään valtioon, Norjaan, Ruotsiin, Suomeen ja Venäjään. Saamelaiset ovat mainittujen valtioiden valtaväestöstä eroava kansa, jolla on oma kieli, kulttuuri, elämäntapa ja identiteetti.

Saamenkieli kuuluu uralilaisen kielikunnan suomalais-permiläisiin kieliin. Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä; inarinsaamea, koltansaamea, joita puhutaan pääosin Inarin alueella. N. 80 % saamelaisista puhuu pohjoissaamea, jota Pohjoissaamea puhutaan myös Norjassa ja Ruotsissa ja se on suurin kaikista saamen kieliryhmistä. Saamenkieli on kansan muisti, joka säilyttää ja kuljettaa kulttuuriperintöä ja se sisältää saamen kansan arvot, kokemukset ja tietämyksen. Kieli elää aktiivisessa käytössä arkipäivän töissä ja sosiaalisissa suhteissa.

Saamelaisen kulttuurin traditiot ja juuret, ja kielen lisäksi ulkoiset symbolit ovat osa vahvaa yhteisöllisyyttä ja liittävät eri maiden saamelaiset näkyvästi yhdeksi kansaksi. Eri alueiden saamenpuvut toimivat saamelaisten identiteetin tunnusmerkkeinä ja sen vuoksi saamenpuvulla on aivan eri-

tyinen merkitys saamelaisille. Kaikkia eri valtioissa asuvia saamelaisia yhdistää saamen lippu ja saamelaisten kansallislaulu ” Sámi soga lavlla”.

Saamelaisten kulttuuriin kuuluvat perinteisinä elinkeinoina poronhoito, kalastus ja metsästys. Saamelaiset elinkeinot, kuten porosaamelaisessa yhteisössä poronhoito, ovat saamelaisen kulttuurin ja identiteetin kulmakiviä sekä ihmisen elämisen perusta ja elämäntapa. Poronhoidon lisäksi Tenojokilaaksossa ovat merkittäviä kulttuurin kantajia perinteiset lohestustavat, järvikalastus sekä metsästys. Työllisyyden ja liikevaihdon perusteella arvioituna poronhoito on ylivoimaisesti merkittävin luontaiselinkeino saamelaisten kotiseutualueella. Poronhoidolla on erityisesti merkitystä saamelaisalueen syrjäkylien asutusrakenteen säilyttäjänä, työllisyyden takaajana ja tulon tuojana alueilla, joilla muut työllistymismahdollisuudet ovat vähäisiä.

Arkipäivän töissä, luonnon tuntemuksessa ja luonnon käytössä, vaateuksessa, tavoissa, kirjoittamattomissa säännöissä, lasten kasvatuksessa tai ruokakulttuurissa saamelaisten perinteinen tietämys ja perinteiset taidot ovat siirtyneet, ja siirtyvät edelleenkin sukupolvelta toiselle. Perinteinen tietämys on luonteeltaan suullista, kokemusperäistä oppimistietoa, joka on keräytynyt useiden sukupolvien aikana ja säilynyt uusille sukupolville. Tähän päivään saakka ovat säilyneet esim. kieli, poronhoitotavat, pyyntitavat tai paikannimet.

Saamelainen käsityöperinne on hyvin rikas ja monipuolinen. Perinteiset materiaalit, kuten esim. poronahka, luu, sarvi sekä puu, ovat edelleenkin materiaaleina käytössä. Käsityötaito on ollut elinehto arkielämässä selviytymisen kannalta. Perinteisesti saamelaiskäsityö (duodji) onkin teh-

ty arkipäivän tarpeisiin, kuten vaatteet, kengät ja muut asusteet sekä ve-
neet, ahkiot, komsiot, pahkakupit. Saamelaisissa käsitöiden tekemiseen
on tullut uusia tapoja ja menetelmiä, mutta uusien menetelmien perusta-
na on perinteinen tietämys.

Saamelainen kertomaperinne ja tarusto ovat rikkaita, koska nomadikan-
soilla ei ole ollut kirjallisia muistiinpanoja. Kertomaperinteellä on merki-
tyksellinen asema saamelaisessa elämässä, se on ollut tapa kasvattaa
lapsia, se on vahvistanut yhteisöllisyyttä ja edistänyt sosiaalista kanssa-
käymistä sen avulla on siirretty tapoja ja perinnettä uusille sukupolville.
Kirjalliseen muotoon sitä on tallennettu vain vähäisessä määrin. Joiku on
saamelaisten perinteistä musiikkia ja on samoin tapa kertoa asioista.
Kolttien joiun laji leudd on pitkä kertoelma ja leudd´n taitajia on vain muu-
tama.

Saamelaisten kielen ja kulttuurin säilyminen ja kehittyminen on tiukasti
sidoksissa saamelaisten kotiseutualueeseen, saamelaisten perinteisiin
elinkeinoihin, alueen saamelaisasutukseen ja saamelaisyhteisöön. Kieli
on yksi peruselementti palvelujen toteuttamisessa, mutta kieli ei ole erilli-
nen osa kulttuurista. Sosiaali- ja terveydenhuollon omakielisillä ja saame-
laisten oman kulttuurin lähtökohdista toteutettavilla palveluilla on erittäin
paljon merkitystä saamelaisen ihmisten hyvinvoinnin lisäksi saamen kie-
len ja kulttuurin tukemisessa ja vahvistamisessa. Auttamistyössä on eh-
dottoman tärkeää, että työntekijä puhuu saamea, koska saamelaiselle
asiakkaalle kommunikointi vieraalla kielellä ei ole helppoa ja erityisesti
vaikeuksia on puhua henkilökohtaisista tai perheen vaikeuksista vieraalla
kielellä. Mm. terveysneuvonnassa on merkitystä sekä saamenkielellä et-
tä saamenkulttuurin tuntemuksella.

3. TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ LAPIN SAIRAANHOITOPPIIRIN KY

Lapin sairaanhoitopiirin pinta-ala on 86.114 km². Se on koko maan pinta-alasta 28.3%. Lapin sairaanhoitopiiriin kuuluu 15 jäsenkuntaa, joista Enontekiö, Inari, Utsjoki sekä Sodankylän Vuotson alue kuuluvat saamelaisalueeseen. Etäisyys Lapin keskussairaalaan Rovaniemelle on Utsjokelta 450 km, Kilpisjärveltä 425 km.

Lapin sairaanhoitopiiriin kuuluu kolme laitosta: Lapin keskussairaala Rovaniemellä sekä psykiatrinen sairaala ja Lapin Päihdekliniikka Muurolassa. Etäisyys keskussairaalan ja Muurolan välillä on 25 km.

Sairaanhoitopiirin hallinnossa on kaksi luottamuselintä: yhtymävaltuusto ja yhtymähallitus. Valtuustossa on 34 jäsentä ja hallituksessa 7 jäsentä. Valtuusto kokoontuu yleensä kaksi kertaa vuodessa ja hallitus keskimäärin kerran kuukaudessa. Hallitukselle asiat esittelee sairaanhoitopiirin johtaja. Hänen apunaan asioiden valmistelussa ja toiminnan yhteensovittamisessa on johtoryhmä. Sen jäseniä ovat tulosaluejohtajat, johtajaylilääkäri, hallintoylihoitaja, talousjohtaja, henkilöstö-päällikkö ja henkilöstön edustaja. Hallintosäännön mukaan sairaanhoitopiirin toiminta jaetaan tulosalueisiin, tulosityksiköihin ja vastuuyksiköihin. Näistä päättää valtuusto vuosittain vahvistaessaan toimintasuunnitelman ja talousarvion.

Potilastyö tapahtuu eri erikoisalojen poliklinikoilla, vuodeosastoilla sekä toimenpideyksiköissä. Lapin sairaanhoitopiiri on moderni erikoissairaanhoitolaitos. Se on ollut toiminnassa 15 vuotta, vaikka toki sairaanhoidon

historia ulottuu yli sadan vuoden taakse. Nykyään sairaanhoitopiirissä työskentelee noin 1250 vakituista viran- ja toimenhaltijaa, joista lääkäreitä on 120 ja tutkimus- ja hoitohenkilökuntaa noin 850. Sairaanhoitopiiri on tehnyt koko toiminta-aikansa voimakkaasti kehittämistyötä joko erilaisin projektein tai yhteistyöhankkein alueen perusterveydenhuollon sekä pohjoisimpien erikoissairaanhoidon organisaatioiden kanssa. Lapin sairaanhoitopiirin voidaan sanoa olevan yksi kehityksen kärjessä kulkevista sairaanhoitolaitoksista valtakunnassamme.

Lappilaisten kuntien kuntatalouden alijäämäisyys kuitenkin edellyttää sairaanhoitopiirissä jatkuvaa talouden tarkkuutta eivätkä kunnat aiheetta ole huolissaan tai jopa moiti sairaanhoitopiirin jatkuvaa kustannuskasvua. Toimijat toivovat voivansa, tiukasta taloudesta huolimatta, tarjota lappilaiselle väestölle osaavan henkilöstön turvin yhtä laadukkaita palveluja kuin muuallakin Suomessa erikoissairaanhoidon tarjoaa. Lapin sairaanhoitopiirissä on noin 20 lääketieteellistä erikoisalaa mukaan lukien lasten-, nuorten- ja aikuispsykiatria sekä päihteiden väärinkäyttäjien hoitopalvelut. Vuosibudjetti on noin 100M €.

4. EALE DEARVAN –HANKKEEN TOTEUTTAMINEN

4.1 PROJEKTIN HALLINNOINTI JA OHJAUS

SámiSoster ry:n hallitus seurasi hankkeen etenemistä raporttien avulla kolmen kuukauden välein ja vuosiraporttein. Projektisihteerin työtä seurasi SámiSoster ry:n puolesta toiminnanjohtaja Ristenrauna Magga ja Lapin sairaanhoitopiirisistä hallintoylihoitaja Eila Paananen. Projektin ohja-

usryhmään kuului lisäksi erikoissairaanhoidaja Mirja Laiti, Inarin kunnan terveydenhuollosta, joka omalta osaltaan tuki projektin etenemistä.

Taustajärjestön kautta tuli tuki saamelaisyhteisöstä ja palaute toiminnan tarpeellisuudesta, mihin suuntaan toimintaa tuli kehittää. SámiSoster ry:n kautta oli helppo pitää yhteyttä saamelaisalueeseen, saamelaisiin ihmisiin. Saamelaiset kokivat joissakin tapauksessa helpompana ottaa yhteyttä projektisihteerin esimerkiksi kentällä työskentelevien muiden SámiSoster ry:n työntekijöiden kautta ja pyytää Eale dearvan projektityöntekijää tueksi sairaalassa asioidessaan.

Työnohjaus

Sámisoster ry järjesti projektityöntekijälle työnohjauksen. Työnohjaajana toimi Unto Matinlompolo.

Työnohjauksen päätavoitteiksi asetettiin:

- työntekijän saamelaisen identiteetin vahvistaminen saamelaisväestölle suunnattujen palvelujen kehittäjänä. Palvelua kehitetään saamenkielellä saamelaisen kulttuurin, elämäntavan ja saamelaisten arvojen lähtökohdista ja palvelua toteutetaan suomalaisessa julkisyhteisössä, jossa on vähän saamen kielen käyttömahdollisuuksia ja joka toimii yksikulttuurisesta lähtökohdasta.
- työntekijän ammatillisen identiteetin vahvistaminen hänen työskennellessään järjestön työntekijänä osana julkisyhteisön

työyhteisöä. Työntekijän työnantajana on järjestö ja toiminta-alueena Lapin sairaanhoitopiiri, lähinnä Lapin keskussairaalan poliklinikoilla ja vuodeosastoilla. Työntekijän toimenkuva poikkeaa sairaanhoidon ammattien tavanomaisista toimenkuvista.

- työntekijän ammatillisen identiteetin vahvistaminen saamen kielen ja kulttuurin asioimistulkkinä toimimisessa. Työntekijän toimenkuva poikkeaa normaalista kielen tulkitiminnasta, koska hän toimii kielellisenä ja kulttuurisena tulkkinä potilaiden, heidän omaistensa ja henkilöstön välillä sekä saamelaisena tuki- ja yhdyshenkilönä saamelaisten potilaiden, omaisten ja heidän kotikuntansa terveyden/ sosiaalihuollon välillä.

Työnohjaukselle asetetut tavoitteet toteutuivat pääosiltaan hyvin. Työnohjauksesta oli apua työntekijän kokonaisuuden hahmottamisessa, projektityöntekijän työnkuvan vahvistamisessa kahden toiminta kulttuurin välissä. Työnohjauksesta sai myös tukea siihen, että projektisihteeri toimi ei ainoastaan kielen vaan myös saamelaiskulttuurin tulkkinä suhteessa valtaväestöön. Erityisesti vaativimpien potilastilanteiden purkaminen työnohjaajalle selkeytti tilannetta ja auttoi jaksamista, koska niiden purkaminen sairaalan työyhteisössä oli vaikeaa kun oli tavallaan ulkopuolinen osapuoli hoitotilanteissa. Myöskin taustajärjestön tuki oli kaukana saamelaisalueella.

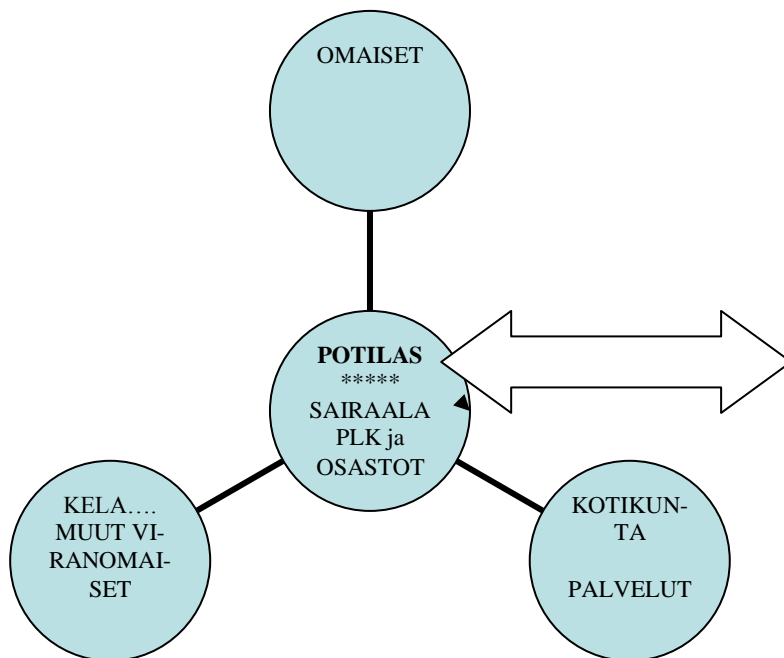
4.2 TOIMENKUVAN MUOTOUTUMINEN

Projektin kohderyhmäksi valittiin saamelaiset erikoissairaanhoidon palveluja käyttävät potilaat. Erityisesti ne potilaat, joiden on vaikea ymmärtää suomenkieltä hoitoonsa liittyvissä asioissa, kuten hoitotilanteet, omasta terveydentilasta tehtäviin päätöksiin. Tarkoituksena oli myös tehdä yhteistyötä erikoissairaanhoidon hoitohenkilökunnan kanssa saamelaisten potilaiden aseman parantamiseksi.

Projektin aikana oltiin yhteydessä potilaan kotikuntaan hoidon järjestämisestä sairaalahoidon jälkeen ja joissakin tapauksissa tuettiin lähiomaisia hoidon järjestämiseksi kotiutusvaiheessa.

Projektisihteeri työskenteli sairaanhoitopiirin alueella ja kehitti yhteistyössä hoitavan henkilökunnan kanssa uudenlaista työskentelymuotoa, jossa hän

- avusti saamelaisia heitä itseään koskevassa, hoitoon liittyvässä päätöksenteossa
- toimi saamelaisten potilaiden tukijana ja tulkkina Lapin sairaanhoitopiirissä
- toimi yhdyshenkilönä heidän kotikuntaansa/ omaisiinsa sekä selvitti kotiuttamiseen liittyviä asioita
- opasti kotihoitoon liittyvissä asioissa
- varmisti katkeamattoman tiedonkulun potilaan ja henkilökunnan sekä tarvittaessa myös perheen ja lähiyhteisön välillä

Projektisihteeri

SámiSoster valitsi projektisihteerin toimeen YTM Elsa Laiti-Hedemäen Rovaniemeltä. Toiminta alkoi 26.4.2004. Sairaanhoidopiiri järjesti toimitilat Muurolan sairaalan hallintorakennukseen. Projektin yhdyshenkilönä Lapin sairaanhoidopiirissä on ollut hallintoylihoitaja Eila Paananen.

Projektisihteeri piti Lapin keskussairaalan osastoilla ja poliklinikoilla yhteensä 20 esittelytilaisuutta projektista sekä palaverasi osastonhoitajien sekä ylihoitajien kanssa. Samalla selvitettiin palvelutarpeita hoitohenkilökunnan näkökulmasta.

4.3 POTILASTAPAAMISET

Potilastapaamisia oli Lapin keskussairaalan vuodeosastoilla sekä kahden kesken potilaan kanssa että tukena ja tulkkina lääkärin/hoitohenkilökunnan tapaamisessa. Potilasasiat olivat sairaanhoidollisissa toimenpiteissä asioimistulkkauksia, hoito-ohjeiden ja opastusten ymmärtämisen varmentamista, potilaan kuuntelemista ja mahdollistamista saamenkieliseen kommunikointiin ja asioiden hoitamista kotikuntaan päin. Esimerkiksi saamenkielisen radion kuuntelun mahdollistaminen vuodeosastolla olevalle potilaalle oli merkittävää.

Tapaamiset ovat olleet eri mittaisia, useamman tapaamisen vaativia tai vain yksi tapaaminen riippuen mm. potilaan tilanteesta. Projektisihteeri kartoitti tapaamisissa potilaan tilanteen ja avusti sairaudesta johtuvan avun ja tuen tarpeen saannissa sekä jatkohoidosta esimerkiksi terveyskeskuksen vuodeosastolla, kotipalvelun ja kotisairaanhoidon järjestämisestä kotiin. Tarvittaessa hoidon suunnittelussa oli mukana myös potilaan omaiset. Potilastapaamisissa nostettiin esille muiden potilasjärjestöjen antama tuki esimerkiksi syöpäjärjestö, sopeutumisvalmennus kurssit ja vertaistuki.

Joitakin esimerkkejä potilastapaamisista:

- saamenkielinen ja saamelainen tukihenkilö vuodeosastoilla, keskustelu ja potilaan tilanteen kartoittaminen, avun tarpeen selvittäminen
- tulkkina toimiminen toimenpiteen aikana ja avustaminen keskussairaalassa liikkumisessa, keskusteleminen ja rohkaiseminen sekä hoito-ohjeiden läpikäyminen saameksi
- opastaminen potilashotelliin, avustaminen KELA:n matkakorvausasiassa, opastaminen asiakasmaksukatto asiassa

- kotiuttamistilanteessa yhteyden ottaminen lähiomaiseen siitä miten hoito järjestetään jatkossa ja mitä tukitoimenpiteitä tarvitaan
- tulkkina ja tukena toimiminen keskussairaalan vuodeosastoilla/potilaan omaisen yhteydenotosta.
- yhteyden ottaminen kotikunnan terveystieteiden keskuskeskukseen jatkohoidosta, kotisairaanhoidon järjestäminen, kotiapu, verikokeissa käymisen järjestäminen hoitojen välillä, sairaalan ja kodin välisen matkan järjestämisessä auttaminen
- apuvälineistä sopiminen
- potilaan ohjaaminen tutkimus toimenpiteeseen, vuodeosastolle opastaminen,
- vierailut vuodeosastoilla, omaisten tapaaminen, saamenkielisen kommunikoinnin mahdollistaminen lähiyhteisölle

4.4 KÄÄNNÖSTYÖT

Vuodeosastoilla käyntien yhteydessä nousi esille, että hoitavan henkilökunnan toiveena oli saada tiettyjä esitteitä (osastojen esittely) sekä potilasohjeita saamenkielelle käännettyinä. Projektisihteeri keräsi vuodeosasto ja poliklinikka käynneillä saamenkielelle käännettävään materiaalin. Varsinainen käännöstyö tehtiin yhteistyössä Saamelaiskäräjien kielitoimiston kanssa. Osan materiaalista projektisihteeri käänsi itse ja tarkistutti kielitoimistossa, osan kielitoimisto käänsi suoraan (vaikeammat tekstit, joissa lääketieteellisiä termejä). Käännöstyötä tekemällä myös työntekijä oppi ihmisen anatomiaan, terveydenhuoltoon sekä sosiaaliturvaan liittyvää sanastoa, joita tarvittiin tulkkaustilanteissa.

Pääosa käännösteksteistä oli osastojen toiminnan esittelytekstejä. Myös eri tutkimus- ja toimenpide ohjeita tai hoito-ohjeita pyydettiin kääntämään saameksi. Luettelo käännöstöistä liitteenä.

4.5 KUNTATAPAAMISET

Projektin ensimmäisenä vuonna 2004 projektisihteeri teki kuntakierroksen saamelaisalueen kunnissa. Kuntakäyntien tavoitteena oli paitsi tehdä projektia tunnetuksi, myös sopia yhteistyökäytännöistä. On tärkeää, että potilaan kotikunnassa jo keskussairaalaan lähettämävaiheessa tiedotetaan potilaalle saamenkielisen tukihenkilön olemassaolosta LKS:ssa. Samoin on tärkeää, että LKS:ssa tiedetään saamelaispotilaan tulosta, koska silloin potilas saa heti saamenkielisen henkilön paikalle.

Kuntatapaamisissa projektisihteeri kertoi projektin tavoitteista, toteutuksesta sekä toiveista yhteistyölle. Hoitava henkilökunta toi esille omat kokemuksensa saamelaisten potilaiden kanssa työskentelystä ja esitti omia toiveitaan yhteistyölle

Kuntatapaamisissa korostui erityisesti tiedonkulun parantaminen sekä siinä vaiheessa kun potilas lähtee erikoissairaanhoidon että, kun hän sieltä palaa. Hoitajaksot erikoissairaanhoidossa ovat lyhentyneet ja potilailta odotetaan yhä enemmän omatoimisuutta, jolloin on erittäin tärkeää tiedonkulku erikoissairaanhoidon ja perusterveydenhuollon välillä. Joissakin tapauksissa tiedonkulkuun saattaa tulla katkoksia. Projektin tunnetuksi tekeminen ja perusterveydenhuollon henkilöstön tapaaminen olivat

erittäin tärkeitä toimivan tiedonkulun varmistamiseksi. Yhteistyötarpeiden ja –keinojen lisäksi kuntatapaamisissa terveydenhuollon henkilökunta esitti tarpeita saada saamenkielisiä potilasohjeita ja esitteitä.

5. TIEDOTTAMINEN

Hallintoylihoitaja Eila Paanasen kanssa työstettiin projektin toteutuksen seurantaan ja arviointia varten tietojen kirjaamismenettelyä sekä kirjattavia tietoja ottaen huomioon projektin luonteen ja salassapitosäädökset. Potilastapaamisista raportoitiin kolmen kuukauden selvitysten yhteydessä hallintoylihoitajalle.

Projektista laadittiin kirjallinen saamen-suomenkielinen esite ja Power-Point dia-esitys. Lapin sairaanhoitopiiri painatti saamen-suomen kielistä esitettä 500 kpl. Esitettä jaettiin Lapin keskussairaalan vuodeosastoille, Murolan sairaalan vuodeosastoille ja kaikille Lapin keskussairaalan poliklinikoille ja niiden lisäksi saamelaisalueen terveyskeskuksiin ja eri toimintayksiköihin. Projektin esitteitä painatettiin lisää, koska esitteet loppuivat kysynnän vuoksi. Saamelaisalueen terveyskeskukseen tiedotettiin myös puhelimitse projektin palveluista sekä projektisihteerin työstä sekä kuntatapaamisten yhteydessä.

Saamelaisväestölle projektista tiedotettiin useaan otteeseen saamelaisradion kautta, sekä yhteispohjoismaisissa saamenkielisissä Tv-uutisissa heti projektin käynnistyttyä, mukana myös saamelaisen potilaan haastattelu. Projektista tiedotettiin myös kaikissa SámiSoster ry:n tilaisuuksissa,

tapaamisissa ja vierailuissa. Kirjallista esitettä jaettiin vuonna 2004 terveyskeskuksiin, sosiaalitoimistoihin ja niiden eri yksiköihin, terveystaloille ja muihin yleisötiloihin saamelaisalueella.

Elokuussa 2005 SámiSoster ry järjesti Vuotsossa vanhusten tapahtuman, jossa mukana oli n. 80 henkilöä eri puolilta saamelaisaluetta ja siellä tiedotettiin hankkeesta suullisesti ja jaettiin kirjallisia esitteitä. Samanlainen vanhusten tapahtuma järjestettiin myös elokuussa 2006 Vuotsossa.

Projektisihteeri osallistui useaan sairaanhoitopiirin esimies- infoon, jossa hän esitteli projektia osastonhoitajille ja muille esimiehille. Lisäksi projektista on laadittu tiedote sairaanhoitopiirin Joiku-nimiseen tiedotuslehteen, joka jaettiin sairaalan eri yksiköihin sekä jäsenkuntiin.

6. PROJEKTIN TULOKSET

Projektin tulokset olivat monenlaisia ja monentasoisia. Osa tuloksista oli näkyvissä välittömästi ja osa on nähtävissä eri tavoin vasta paljon myöhemmin. Tuloksia on tarkasteltu potilailta ja heidän omaisiltaan sekä Lapin sairaanhoitopiirin henkilökunnalta saatujen palautteiden ja kokemusten perusteella, projektityöntekijän omien havaintojen ja kokemusten perusteella sekä saamelaisyhteisössä käydyn keskustelun, aloitteiden ja palautteiden pohjalta.

Välittömiä tuloksia syntyi asiakaskontakteissa. Asiakas sai kommunikoida omalla kielellään, sai toimitettua asioita, jotka muutoin olisivat jääneet

selvittämättä tai sai yhteyden omaisiin. Asiakkaan kotiuttamiseen liittyviä asioita kyettiin selvittämään välittömästi tai henkilö sai puhua omalla kielellään peloistaan, kivuistaan, huomistaan tai iloistaan. Omaiset lähettivät vanhuksensa luottavaisin mielin sairaalaan, koska vastassa oli omakielinen henkilö. Hoito-ohjeet oli ymmärretty ja niitä oli saanut pohtia yhdessä saamenkielellä. Nämä tulokset olivat merkittäviä itse kullekin asiakkaalle.

Saamelaiset potilaat kertoivat kokeneensa saadun palvelun hyvänä, oli turvallista tulla sairaalaan kun tiesi, että siellä on saamelainen tukihenkilö heitä odottamassa. Projektityöntekijän apu oli koettu tarpeelliseksi tilanteissa, joissa potilaan suomenkieli oli heikko ja potilas tarvitsi tulkkia outhoja ammattisanoja käyttävän henkilökunnan parissa. Erityisesti vaikeasti sairast henkilöt tarvitsivat tukihenkilöä ja keskusteluapua sairaalassa asioidessaan. Vanhukset tarvitsivat tulkkausavun lisäksi opastusta sairaalassa liikkuessaan, jonka palvelun ovat myös heidän omaisensa kokeneet tarpeellisena, koska he eivät aina voi olla vanhuksen tukena pitkien etäisyyksien vuoksi.

Merkittäviä tuloksia olivat saamelaisten potilaiden omakielisen tuen järjestyminen Lapin keskussairaalassa sekä saamelaisten omakielisten erikoissairaanhoidon ja terveydenhuollon palvelujen tarpeellisuuden esille nostaminen. Projektissa kokeiltiin saamenkielistä tuki- ja tulkkitoimintaa ja nostettiin keskusteluun laajemminkin saamelaisten omakielisten terveyspalvelujen kehittämisen tarve. Samoin projekti nosti esille saamelaiskulttuurin ja saamenkielen huomioimisen alan koulutuksessa ja saamenkielisen alan terminologian kehittämistarpeen.

Välittömiä tuloksia olivat myös saamenkieliset potilasohjeet, joita jaettiin potilaille. Projektin aikana käännettiin pohjoissaameksi potilasohjeita ja tiedotteita. Alan saamenkielisen kirjallisen materiaalin kehittämistarve nousi esille laajemminkin ja sitä kehittämistyötä tehdään mm. terveysneuvonnan hankkeessa. Oulun yliopiston Thule –instituutin kanssa yhteistyössä käännetettiin ja julkaistiin erillisellä rahoituksella pohjoissaamenkielinen Duodecimin julkaisu; *Mánná buohca*.

Projektin toteuttaminen sinällään oli tulos, koska järjestön toiminnan toteuttaminen erikoissairaanhoidon toiminnan osana ei ollut ollenkaan itsestään selvä asia. Erityiseksi tuloksen tekee myös sen, että kysymyksessä olevan projektin toimijat olivat monella tavalla vähemmistöjä toimintaympäristössään. Projektisihteerin toimi sairaalassa järjestön työntekijänä ja oli ulkopuolinen sairaalan organisaatiossa. Rajaa yritettiin mataltaa joustavalla yhteistyöllä hoitavan henkilökunnan kanssa, jotta projektisihteerin työ olisi uskottavaa ja tiedonkulku sairaalan sisällä toimisi ja tieto tulisi nopeasti potilaalle saakka

Saamelaisen projektin toteuttamisella sairaalassa pyrittiin myös lisäämään henkilökunnan keskuudessa tietoa saamelaisten potilaiden erityistarpeista erikoissairaanhoidon potilaina ja siten parantamaan ja turvaamaan saamelaisten kielellistä ja kulttuurista asemaa. Lapin sairaanhoitopiirin ky huomioi saamenkielen taidon erityiseksi ansioksi palkatessaan vuoden 2007 alussa sosiaalityöntekijän.

Projektin toiminta vahvisti saamelaisten tietoisuutta oikeuksista omakielisiin ja oman kulttuurin huomioiviin terveyspalveluihin ja sekä osaltaan lisäsi rohkeutta pyytää tukihenkilöä paikalle. Tässä toiminnassa pyrittiin

kehittämään mallia, jossa tulkki- tukihenkilön mukanaolo hoitotilanteessa olisi mahdollisimman luontevaa.

Toiminnalla kyettiin lisäämään tietoutta saamelaisten kielellisistä ja kulttuurisista tarpeista ja nostamaan yleisemminkin keskusteluun kehittämistarpeita. Projekti osaltaan vauhditti alan terminologiatyön kehittämisen pohjoismaissa.

Projektin tuloksena nousi esille myös saamelaisväestön terveysneuvonnan kehittämistarve. Sen edistämiseksi SámiSoster ry haki hankkeeseen rahoituksen Terveysten edistämisen keskukselta ja käynnisti toukokuussa 2007 hankkeen.

7 ARVIOINTI

Projektin arviointi on suoritettu järjestön omana työnä, lisäksi työskentelejä ovat arvioineet yhteistyökumppanit. Peruskysymys projektin arvioinnissa on ollut arvioida toimintatapojen tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta sekä saamelaisten potilaiden että palvelujärjestelmän kannalta.

Eale Dearvan- elä terveenä on toivotus, jonka potilaalle voi toivottaa hänen lähtiessään kotiin sairaalasta. Tämä projektin yhtenä tavoitteena oli kehittää uudenlaista toimintaa saamelaisten ihmisten hyvinvoinnin edistämiseksi ja saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien huomiointiseksi. Samoin oli tavoitteena edistää ja turvata saamelaisten erikoissairaanhoidossa olevien potilaiden hyvinvointia ja heidän osallistumis-

tansa omaan hoitoonsa. Projektille asetetut keskeiset tavoitteet ovat pääosin toteutuneet hankkeen aikana.

Saamelainen ja saamenkielinen toiminta ja erityisesti kun sitä tarjotaan tilanteessa, jossa ihminen on sairas ja on kaukana kotona oudossa ympäristössä, edistää saamelaisten hyvinvointia ja saamelaisten kielellisiä oikeuksia. Voidaan todeta, että projekti onnistui tarjoamaan saamenkielistä apua ja tukea potilaille. Projektin aikana saamelaiset tiesivät, että heille oli mahdollista sairaalassa saada tukea saamelaiselta työntekijältä, mikä lisäsi potilaiden turvallisuutta. Projektin aikana saamelaisten potilaiden tarpeet tulivat esille potilastapaamisissa, esitteiden myötä ja projektista tiedotus- ja keskustelutilaisuuksissa. Näin erikoissairaanhoidon hoitava henkilökunta pystyi paremmin ottamaan huomioon omassa työssään saamelaisten erityiskysymykset.

Projektin toteuttaminen yleensäkin Lapin sairaanhoitopiirin ky:ssä oli riippuvainen ko. organisaation määräyksistä ja suhtautumisesta. Luvan saaminen projektin toteuttamiseen sujui ongelmitta, joten siltä osin toteuttaminen on helppoa. Samoin projektin aikana yhdessä sovittujen sääntöjen noudattaminen sujui ongelmitta. Mutta projektin toteuttaminen SamiSoster ry:n tekemien esitysten mukaisesti ei ollut kaikilta osin mahdollista. Mm. työhuoneen sijoittamista kauas poliklinikoista ja vuodeosastoista yhdistyksessä nähtiin heikkoutena projektisihteerin saavutettavuudessa. Samoin yhdistys esitti näkyvää tiedottamista sisääntuloaulassa siten, että opastustauluun olisi laitettu saamenlipun kuva ja sen perään projektisihteerin yhteystiedot.

Sairaanhoitopiirissä saamenkielistä tulkkausta tarvitsevien määrää ei pidetty kovin suurena, mutta joissakin potilastilanteissa hoitava henkilökunta oli kokenut epävarmuutta siitä, oliko potilas ymmärtänyt annettuja ohjeita, koska monet saamelaiset potilaat vain nyökyttivät päätään eivätkä puhuneet mitään. Hoitava henkilökunta suhtautui myönteisesti projektisihteerin läsnäoloon, koska sairaalassa on totuttu siihen, että potilailla on usein saattaja mukanaan hoitotilanteessa. Hoitava henkilökunta otti yhteyttä projektisihteeriin, kun he arvioivat, että potilas oli tulkkausavun tarpeessa, kun potilaan äidinkieli oli lähetteessä saamenkieli. Akuutteihin tilanteisiin projektityöntekijän oli vaikeampi päästä välimatkan vuoksi.

Ne saamelaiset potilaat, jotka ovat käyttäneet projektityöntekijän palveluja erikoissairaanhoidossa, ovat kokeneet palvelun myönteisenä. Kuitenkin jää avoimeksi se, tavoitettiinko kaikki ne saamelaiset potilaat, jotka olisivat palvelua tarvinneet. Palautteiden mukaan eräs este palvelun pyytämiseksi oli se, että projektityöntekijä työskenteli 23 km:n päässä ”pääsairaalasta”, jolloin koettiin hankalaksi pyytää häntä paikalle. Tämä vahvisti sitä käsitystä, että saamelaiset eivät mielellään halua vaivata ketään omilla asioillaan ja vetäytyvät tai tyytyvät tilanteeseen. Toisaalta koettiin ehkä jonkin verran hankalaksi pyytää apuun hoitotilanteeseen tavallaan ulkopuolista henkilöä.

Saamelaisilta potilailta tuli projektin aikana useita esityksiä projektisihteerin saavutettavuuden parantamiseksi Lapin keskussairaalassa. Saavutettavuus olisi parantunut, mikäli projektityöntekijän työhuone olisi sijainnut ”päätalossa” Lapin keskussairaalassa eikä 25 km:n päässä Muurolan psykiatrisessa sairaalassa. Työntekijä olisi näin ollut helpommin tavattavissa somaattisen erikoissairaanhoidon parissa, jonka piirissä palveluja

tarvitsevat potilaat pääsääntöisesti olivat. Tähän järjestelyyn on vaikuttanut Lapin keskussairaalan tilanahtaus käynnissä olevan remontin vuoksi. Toisaalta näin saatiin paremmin tavoitettua psykiatrisen hoidon potilaat ja saatiin tehdä tunnetuksi saamelaiden tarpeet myös psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa

Vaikka tämän projektin toiminta onkin hyvin palvellut tavoitettuja potilaita, on sen toiminta kuitenkin jäänyt jonkin verran irrallisiksi hoitohenkilökunnan potilastyöstä. Osittain varmaan sen vuoksi, että toiminta on uutta sairaanhoitopiirissä eikä saamelaiden omakielistä palvelua ole aiemmin erikseen nostettu esille eikä saamelaiden omakielistä apua ja tukea tiedosteta tarpeeksi, mikäli potilas itse ei sitä nosta esille. Projektityöntekijä on koulutukseltaan sosiaalityöntekijä ja varsinainen lääketieteellinen hoito ei ollut näin ollen tuttua, mutta sen hallitsi varsinainen hoitava henkilökunta. Projektityöntekijä oli hoitotilanteissa potilaan apuna kommunikoinnissa ja tukihenkilönä. Sosiaalityöntekijänä on helpompi arvioida potilaan kokonaistilannetta ja tuoda potilaan hoitoon ja kuntoutumiseen sosiaalinen näkökulma ja erilaiset sosiaaliturvaan liittyvät etuudet.

Lapin sairaanhoitopiirillä ei ole mahdollisuutta jatkaa Eale Dearvan -hanketta sellaisenaan, mutta olisi kuitenkin turvattava saamelaisille potilaille yhdenvertainen kohtelu suomalaisten potilaiden kanssa. Saamelaiden potilaiden mahdollisuutta omakieliseen kommunikointiin hoidetaan sairaanhoitopiirissä muutaman saamenkielentaitoisen työntekijän voimin. Lapin sairaanhoitopiirissä on projektin aikana tuotu esille saamelaisia ja heidän erityistarpeitaan ja ehkä tulevaisuudessa saamenkielen käyttäminen hoitotilanteissa tulee luontevammaksi sekä saamenkielisille potilaille että hoitavalle henkilökunnalle.

Lapin keskussairaalassa olisi tehostettava saamelaisten potilaiden kielellisten oikeuksien toteuttamista mm. tämän projektin aikana käännettyjä tiedotteita ja potilasohjeita voisi laittaa jokaisen potilashuoneen opastuskansioon sekä tiedot sairaalan saamenkielistä työntekijöistä. Samoin voisi jakaa saamenkielistä materiaalia yleisötiloihin. Saamenradion kanavan puuttuminen sairaalan keskusradiosta on koettu puutteena jo vuosia. Saamenradion kuuntelemisen mahdollistaminen lisäisi osaltaan saamelaisten potilaiden hyvinvointia.

8. YHTEENVETO

Eale dearvan- kotiin sairaalasta on ollut haastava kehittämishanke SámiSoster ry:lle. Toimintaympäristö oli vieras samoin kuin yhteistyökumppani Lapin sairaanhoitopiirin ky ja sen toimintatavat. Hyvällä yhteistyöllä projekti toteutui ja tulokset olivat positiivisia.

Potilaiden asioimista keskussairaalassa on tuettu saamenkielisellä tulkki- ja tukihenkilö toiminnalla. Tässä projektissa tulkki ei ole ollut perinteinen tulkki, joka kääntää puhutun puheen. Hän on ollut myös kulttuurin tulkki ja saamelaiset ovat antaneet siitä hyvin myönteistä palautetta. Kommunikointi omalla äidinkielellä on koettu tärkeänä asiana ja se on lisännyt turvallisuuden tunnetta. On voinut luottaa, että puolin ja toisin sanoma on mennyt perille. Merkittäväksi tämän toiminnan on tehnyt myös se, ettei ole pitkää historiaa sille, että saamelaiset uskaltavat ja voivat pyytää saamenkielistä apua sairaalassa.

Projektin aikana työntekijä teki tunnetuksi saamelaisuutta erikoissairaanhoidon alueella, käänsi sairaalan potilasohjeita ja tiedotteita pohjoissaameksi sekä osallistui aktiivisesti yhteistyöhön sairaalan henkilöstön kanssa.

Toimintaa tulisi edelleen kehittää yhteistyössä Lapin sairaanhoitopiirin, saamelaisalueen kuntien, SámiSosterin ja saamelaiskäräjien kanssa, jotta saamenkieli ja kulttuuritoiminta saataisiin pysyväksi osaksi sairaanhoitopiirin toimintaa.

LÄHTEET:

Saamen kielilaki 1086/2004

Saamelaisasiain neuvottelukunta 2001, Raportti Saamenkielisten peruspalvelujen toteutuminen saamelaisalueella

Saamelaiskäräjälaki 974/95

Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1997:25 :Birge ja eale dearvan, saamelaisten sosiaali- ja terveyspalveluprojektin loppuraportti.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2001, raportti: Omakielisten palvelujen turvaaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa. STM. Julkaisuja 2001:1

Suomen perustuslaki 17.3 § ja 121.4

Saamenkielisten sosiaalipalvelujen saatavuus. Työryhmän muistio 1985:41. Sosiaalhallitus

SámiSoster ry:n asiakirjat: Toimintakertomus 2006

Laiti, Mirja: Kolttasaamelaisten palvelukeskuksen esiprojekti Sevettijärvellä. Samisoster ry. 2005

Lapin sairaanhoitopiiri: Sairaanhoitopiirin toimintaa koskeva esite 2005

Einejord, Marit: Tromsan yliopistosairaalan saamenkielisistä palveluista, puhelinhaastattelu 2005

Magga Ristenrauna&Näkkäljärvi Anne: Artikkelit STAKES:lle Hyvinvointivaltion rajat-hanke 12.08.2006: Saamelaisväestön sosiaali- ja terveyspalvelujen oikeudenmukainen kohdentuminen ja kehittämistarpeet

SámiSoster ry, 2004: Lapsiperheiden selviytymisen tukeminen – Bearašbargu. Loppuraportti.

Liitteet:

Projektin aikana pohjoissaameksi käännettyjä Lapin sairaanhoitopiirin ky:n potilasohjeita ja tiedotteita

- Potilaalle, osasto 3 A - Neurologian osasto 3A, *liite 1*
- Potilaalle, osasto 4 A, *liite 2*
- Osasto 5 A - avuksi omaisille, *liite 3*
- Potilaalle, osasto 5 B, *liite 4*
- Potilaalle, osasto 6, *liite 5*
- Potilaalle, osasto 9, *liite 6*
- Aivoselkäydin tutkimus, *liite 7*
- Asiakasmaksukatto, *liite 8*
- EEG aivosähkökäyrä, *liite 9*
- ENMG hermotutkimus, *liite 10*
- Eturauhasleikkaus, *liite 11*
- IVS leikkaus, *liite 12*
- Kotihoito-ohjeet kaavinnan jälkeen, *liite 13*
- Kotihoito-ohjeet kohdunpoisto, *liite 14*
- Kotihoito-ohjeet kohdun laskeuma korjaus, *liite 15*
- Mahantähystys, *liite 16*
- Lapin keskussairaala potilasopas, *liite 17*
- Nivustyrä, *liite 18*
- Niskatutkimus, *liite 19*
- Sanasto sairaala-apulaisten käyttöön, *liite 20*
- Onkologian yksikkö, *liite 21*

- Paksusuolentähystys, *liite 22*
- Rakenneultra, *liite 23*
- Potilashotelli, *liite 24*